

ПРИНЦИПИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СВІТЛІ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ

В статті аналізуються змінення і доповнення в системі і змісті принципів права Європейського Союзу згідно Лісабонського договору. Автор приходять до висновку, що в відповідності з останнім формується єдина система принципів права Європейського Союзу. При цьому збагачується зміст багатьох принципів права, деякі основні з них підносяться в ранг цінностей Союзу, розвивається система демократических принципів.

In the article the changes and complements in the system and the contents of the legal principles of European Union according to Lisbon Convention are analyzed. The author draws the conclusions that in correspondence of the last the only system of legal principles of European Union is formed here. For all this the contents of many legal principles are stored, the main of them are elevated into the rank of Union's values, the system of democratic principles is developed.

Принципи права ставляться до розряду вічно актуальних проблем правової науки. Із загальнотеоретичної точки зору особливо актуальним є вивчення особливостей принципів права Європейського Союзу.

Правда, в останні роки науковий, у тому числі, загальнотеоретичний, інтерес до права ЄС різко зріс. При цьому досліджуються різні його аспекти: європейський правовий простір (Я. П. Андриєнко, С. А. Беляєв, М. М. Гнатовський), правова природа Європейського Союзу (А. Э. Толстухін), інтеграція, політика й право (А. Я. Капустін, Н. Б. Шеленкова), особливості наднаціональної влади й правової системи (С. О. Сереброва), співвідношення наднаціонального права і національного права держав-членів (С. В. Єршов, А. В. Клемін, С. Е. Корнєєв), джерела права ЄС (М. А. Дамірлі, А. З. Расмагіна) і т. д.

Однак, незважаючи на зрослу увагу до права ЄС, цілий ряд важливих теоретичних питань дотепер залишаються недослідженими. Але особливу актуальність представляє вивчення принципів права ЄС у контексті нового документа – Лісабонського договору.

Метою представленої дослідження є аналіз змін і доповнень у системі й змісті принципів права Європейського Союзу відповідно до Лісабонського договору.

Найважливішою подією в розвитку права Європейського Союзу на початку ХХІ ст. стала спроба кодифікації первинного права, що виявила себе, насамперед, у розробці проекту першої в історії нашої планети наднаціональної конституції – Конституції Європейського Союзу 2004 р. (офіційна назва – Договір, що встановлює Конституції для Європи) [1]. Новий конституційний документ був покликаний замінити собою існуючі установчі договори. У змістовному плані Конституція являла собою спробу здійснити саму масштабну реформу правових підвалин Союзу за увесь час його існування. Причому перетворення, передбачені проектом Конституції, були життєво необхідні для Європейського Союзу [про це докладніше див.: 2].

Однак у процесі ратифікації, незважаючи на те що багато країн проект Конституції підтримали, референдуми у Франції й Голландії в 2005 р. дали негативний результат, що привело до припинення процесу ратифікації. Але, пошуки шляхів виходу із цієї ситуації, відповідні обговорення тривали. Реальні кроки були зроблені лише влітку 2007 р., коли пропонувалася “підміна” Конституції договором про зміну установчих документів ЄС, що завдяки зусиллям головної у той час у Раді Європейського Союзу Португалії договір був підписаний 13 грудня 2007 р. у її столиці й тому був названий Лісабонським договором (або Договором про реформу) [див.: 3].

Що собою представляє Лісабонський договір?

З погляду форми новий документ не схожий на текст проекту Конституції: він являє собою звичайні поправки по текстах двох взаємозалежних основних установчих документів – Договору про створення Європейського союзу й Договору про створення Європейського Співтовариства.

У змістовному плані Лісабонський договір багато в чому відтворює норми проекту Конституції: більшість із них, реально необхідних для функціонування “нового” Союзу, з невеликими скороченнями було перенесено в тексти двох вищевказаних установчих договорів. Відмінність Лісабонського договору від проекту Конституції полягає, зокрема, у тім, що в ньому не були включені положення щодо зовнішніх ознак державності у вигляді прапора, гімну, девізу, знака євро й т. д., а також такого виду нормативно-правового акту, як закон (європейський закон). Положення проекту Конституції, що викликали найбільші розбіжності й пов’язані з інтересами найбільше “проблемних”

держав, у Лісабонському договорі були забезпечені відповідними застереженнями й виключеннями.

Які зміни в системі й змісті принципів права Європейського Союзу передбачені Лісабонським договором? А що нового він вносить сюди?

По-перше, уводиться поняття «цінності Союзу», безпосередній зв'язок із принципами якого неважко помітити. Так, ст. 2 Договору про Європейський Союз у новій редакції говорить: «Союз заснований на цінностях поваги людського достоїнства, свободи, демократії, рівності, правової держави й дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншостей. Ці цінності є загальними для держав-членів у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю й рівністю жінок і чоловіків».

Як видно, багато хто із зазначених (свобода, демократія, правова держава, повага прав людини й основних свобод) раніше були закріплені в ст. 6 Договору про Європейський Союз 1992 р., де були названі «принципами». Крім того, як показує системне тлумачення норм Договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору, в інших статтях цього ж документа (наприклад, ст. 21) зазначені цінності називаються «принципами». Тому, на наш погляд, у цьому випадку правильно говорити про цінності-принципи. Як вірно зауважує С. Ю. Кашкін, вони «являють собою моральні початки європейської, а по своїй природі й світової цивілізації» [4, с. 92].

Ці цінності-принципи відрізняються від інших принципів права ЄС також рівнем і суворістю захисту у випадку порушення. Гарантом їхнього дотримання всіма державами-членами виступає сам Союз. Санкція для держав-порушників передбачена самим установчим договором. Так, згідно ст. 7 Договору про Європейський Союз, у випадку існування явної погрози серйозного порушення яким-небудь державою-членом цінностей, зазначених у ст. 2, Рада після констатації зазначеної погрози, може направити державі-порушникові рекомендації із запобігання причин, що викликали подібну констатацію. А у випадку серйозного й стійкого порушення яким-небудь державою-членом цінностей, зазначених у ст. 2, Рада може ухвалити рішення щодо призупинення окремих прав, що впливають із застосування Договорів до відповідного держави-члена, у тому числі права голосу представника уряду цього держави-члена в Раді.

По-друге, Лісабонський договір більш детально закріплює цінності, інтереси й принципи, що визначають відносини Європейського Союзу з іншим світом. Так, відповідно до п'ятого параграфу ст. 3 Договору про Європейський Союз такими виступають: мир, безпека, стійкий розвиток планети, солідарність і взаємоповага народів, вільна й справедлива торгівля, викорінювання бідності й захист прав людини, у тому числі прав дитини, принципи міжнародного права, особливо принципи Уставу ООН.

По-третє, також більш чітко встановлюються принципи, що регулюють відносини між Союзом і державами-членами. Сюди входять принципи рівності держав-членів, поваги національної індивідуальності держав-членів, поваги основних функцій держав, лояльного співробітництва (ст. 4 Договору про Європейський Союз).

Принцип рівності держав-членів припускає їхню рівність перед Договорами й ґрунтується на наступних його складових: юридичній рівності, недискримінації по державній приналежності, повазі культурної, релігійної і мовної різноманітності. Принцип рівності конкретизується також у принципах поваги національної індивідуальності й основних функцій держав-членів.

Принцип поваги національної індивідуальності держав-членів має на увазі, насамперед, безперешкодне існування специфічних особливостей цих держав відносно їх основним політичним і конституційним структурам, у тому числі в області місцевого й регіонального самоврядування.

Принцип поваги основних функцій держав, по всій очевидності, стосується головним чином тих функцій, які тісно пов'язані із суверенними правами держав: це функції забезпечення територіальної цілісності, підтримки громадського порядку, охорони національної безпеки. Особливо підкреслюється, що національна безпека залишається в одноособовій відповідальності кожного держави-члена.

Принцип лояльного співробітництва припускає взаємоповагу й сприяння один одному у виконанні завдань між Союзом і державами-членами. При цьому останні повинні вживати будь-які міри загального або спеціального характеру, які здатні забезпечити виконання обов'язків, що випливають із Договорів або виникають із актів інститутів Союзу, також повинні створити сприятливі умови для виконання Союзом його завдань і втримуватися від будь-яких мір, здатних поставити під погрозу досягнення цілей Союзу.

По-четверте, Лісабонським договором більш чітко закріплені основні принципи, що регулюють межі компетенції Союзу і її здійснення.

Так, відповідно до нової редакції ст. 5 Договору про Європейський Союз, межі компетенції Союзу регулюються принципом наділення компетенцією, відповідно до якого Союз діє тільки в межах компетенції, що надали йому в Договорах держави-члени для досягнення встановлених у них цілей. Будь-яка компетенція, не надана Союзу в Договорах, належить державам-членам.

Здійснення компетенції Союзу регулюється принципами субсидіарності й пропорційності. Ці принципи, які й раніше втримувалися в Договорі про Європейський Союз (ст. 5), обумовлюють розмежування компетенції в Європейському Союзі й гарантують невторгання органів влади верхнього рівня в справи органів влади більш низького рівня, а також у справи приватних осіб.

По-п'яте, основні права, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод і як вони впливають із загальних для держав-членів конституційних традицій, признаються загальними принципами права й у такій якості входять в зміст права ЄС. Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод.

По-шосте, уперше в рамках окремого розділу (Розділ 3 «Положення про демократичні принципи», ст. ст. 9-12) установлена система демократичних принципів. Сюди включені принципи демократичної рівності, представницької демократії, демократії, заснованої на участі громадян, збільшення активної ролі національних парламентів. Тут же визначені умови й механізми, які повинні гарантувати реалізацію зазначених принципів у життя.

Принцип демократичної рівності припускає забезпечення Союзом у всій своїй діяльності рівності своїх громадян, що користуються однаковою увагою з боку інститутів, органів і установ ЄС.

Принцип представницької демократії є важливою основою функціонування Союзу, відповідно до якої держави-члени представлені в інститутах Союзу: у Європейській раді своїми главами держав або урядів, а в Раді – своїми урядами, які самі є демократично відповідальними перед і національними парламентами або перед їхніми громадянами. А громадяни безпосередньо представлені на рівні Союзу в Європейському парламенті. Крім того, кожний громадянин має право брати участь у демократичному житті Союзу, де процес прийняття рішень, наскільки можливо,

є відкритим і максимально наближеним до громадян. При формуванні європейської політичної свідомості й вираженні волі громадян Союзу головна роль приділяється політичним партіям європейського рівня.

Відповідно до принципу демократії, заснованої на участі громадян, інститути Союзу повинні підтримувати відкритий, прозорий і регулярний діалог із цивільним суспільством, адекватними способами забезпечувати можливість громадянам і суспільним об'єднанням громадян доводити до відома про свої думки й привселюдно обмінюватися ними по всіх сферах діяльності Союзу

Серед механізмів реалізації даного принципу особливо варто виділити громадянську ініціативу – право громадян Союзу виступити з ініціативою запросити Європейську комісію внести відповідну правотворчу ініціативу з питань, у відношенні яких, на думку цих громадян, необхідне видання правового акту Союзу. Для здійснення цього права потрібно, щоб загальна кількість громадян-ініціаторів становило не менш одного мільйона чоловік, що належать до громадянства значного числа держав-членів.

Відповідно до принципу збільшення активної ролі національних парламентів, останні повинні сприяти належному функціонуванню Союзу різними способами, зокрема, стежачи за дотриманням принципу субсидіарності, беручи участь у механізмах оцінки здійснення політики Союзу відносно простору свободи, безпеки й правосуддя, залучаючись до участі в політичному контролі за Європолом і до оцінки діяльності Євроюста, беручи участь у міжпарламентському співробітництві між національними парламентами й з європейським парламентом і т. д.

По-сьоме, один з важливих принципів права ЄС – принцип верховенства права Союзу над національним правом держав-членів, що одержав закріплення ще 1960-х рр. у рішеннях Суду Європейських Співтовариств (див., наприклад: *Costa/ENEL, 15 July 1964, Case 6/641*), був включений у Декларацію № 17 (Декларацію про примата), що додається до Лісабонського договору. Безумовно, у порівнянні із проектом Конституції це є кроком назад. Так, у проекті Конституції даному питанню була присвячена окрема стаття (ст. I-6 «Право Союзу»), де говорилося: «Конституція й право, створюване інститутами Союзу в ході здійснення наданої йому компетенції, перевершують по своїй юридичній чинності право держав-членів».

На закінчення необхідно відзначити, що Лісабонським договором передбачені й інші принципи права ЄС, наприклад, принцип гласності (абзац другий ст. 1).

Все вищесказане приводить нас до висновку, що відповідно до Лісабонського договору формується єдина й взаємозалежна комплексна система принципів права Європейського Союзу. При цьому збагачене зміст багатьох принципів права, деякі основні з них зводяться в ранг цінностей Союзу, одержує розвиток система демократичних принципів.

Література:

1. Конституция Европейского Союза: Договор, устанавливающий Конституцию для Европы (с комментарием). – М.: ИНФРА-М, 2005.
2. Дамірлі М. А. Конституція Європейського Союзу: юридична характеристика // Південноукраїнський правничий часопис. – О., 2006. – № 2. – С. 3-5.
3. Европейский Союз: Основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментарием / Отв. Ред. С. Ю. Кашкин. – М.: ИНФРА-М, 2008.
4. Кашкин С. Ю. Лиссабонский договор и основные тенденции и перспективы развития европейского права // Журнал зарубежного права и сравнительного правоведения. – М., 2008. – № 2. – С. 83-96.

Ролінська В. М., МАУП

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

В статье рассмотрены основные особенности источников международного уголовного права. Автор раскрывает роль Международного суда ООН в разработке нормативных основ правоприменительной деятельности, приводятся разные классификации международных договоров в зависимости от области, сферы, аспекта международных связей.

The basic features of sources of international criminal law are considered in the article. An author shows the role of the International court of UNO in development of normative bases of правоприменительной activity, different classifications over of international agreements are brought depending on an area, sphere, aspect of international connections.

Зростання небезпеки і масштабів міжнародної злочинності обумовлює підвищення значення міжнародної співпраці, що намагається їй протидіяти. Міжнародна злочинність створює загрозу для існування самої міжнародної державної співдружності, так як